

Kenan Dautović

**„PROJEKT ODVAJANJA NARODA“
I RAT PROTIV BOSNE I HERCEGOVINE**

**“THE PROJECT OF SEPARATING PEOPLES”
AND WAR AGAINST BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Sažetak

Iako su i u ranijem periodu postojali različiti projekti koji su Bosnu i Hercegovinu vidjeli na drugačiji način od njene dosadašnje društvene i političke organizacije, njima su nedostajala adekvatna sredstva i stratezi koji bi pronašli efikasne načine za postizanje ciljeva zadatih u datim projektima. To su bili elementi koji su nedostajali u upotpunjavanju svih elemenata koje sa sobom nosi pojam strategija.

No, tokom rata protiv Bosne i Hercegovine u periodu 1992-1995. godine pojedinačni projekti su se slili u jedan virtualni (ali vrlo realni) projekt odvajanja naroda, koji je za svoj rezultat imao podjelu bosansko-hercegovačkog društva te homogenizaciju naroda i teritorije, kao dva novuma s kojima se Bosna i Hercegovina do sada nije suočavala.

*Kako je postojanje društva *conditio sine qua non* postojanja države kao njegovog političkog okvira, tako konsenzus unutar društva zapravo predstavlja *conditio sine qua non* društvenog dogovora, bez kojeg, u konačnom, nema ni države ni društva.*

Ključne riječi: *strategija, koncept, država, društvo, društveni ugovor, društveni dogovor*

Summary

Even though projects seeing Bosnia and Herzegovina differently in terms of its current social and political organization have existed in

the past as well, they have all lacked adequate resources and strategists able to find effective ways for achieving goals set down by those projects. These were the elements that were missing for strategies to be fully defined as such.

However, during the war against B&H (1992-95), these individual projects have been streamlined into a virtual (but very real) Project of Separating Peoples, which eventually ended up in the separation of the B&H society, as well as in the homogenization of peoples and territories, two novelties which B&H has not faced in the past.

As society's existence is conditio sine qua non of the state's existence, consensus within society is conditio sine qua non of the social agreement without which, ultimately, neither the state nor the society can exist.

Key words: *strategy, concept, state, society, social contract, social agreement*

Uvod

I dok se još uvijek vode žučne rasprave o **karakteru rata** u Bosni i Hercegovini na relaciji agresija – građanski rat, nije neispravno ustvrditi da se na ovim prostorima, u suštini, vodio RAT PROTIV BOSNE I HERCEGOVINE. Taj rat su vodile SVE snage koje nisu željele Bosnu i Hercegovinu kakva je bila prema odlukama ZAVNOBiH-a, u momentu obnavljanja njene državnosti, ali i mnogo više, kakva je bila vjekovima. Sintagma „rat protiv“ zapravo supsumira i velikodržavne projekte Beograda i Zagreba, i različite secesionističke projekte Hrvata i Srba u BiH, i unitarističko-vjerske projekte Bošnjaka, i projekte međunarodne zajednice koji su na direktan ili indirektan način radili protiv BiH „kakvu poznajemo“, ali i sve druge projekte koji su u svojoj osnovi imali radikalizam i ekstre-

¹ Prema Rezoluciji 3314 koju je 1974. godine usvojila Generalna skupština Vijeća sigurnosti pod agresijom se podrazumijeva „upotreba oružane sile od strane neke države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti druge države, ili koja je na bilo koji način nespojiva sa poveljom Ujedinjenih nacija, kao što to proizlazi iz ove definicije“. U Rezoluciji se zatim donose i specifični akti koji ulaze u obim definicije agresije. (Beridan, 2003: 121-122).

mizam. U međunarodnopravnom smislu, pak, moglo bi se vjerovatno eks-traktovati nekoliko činjenica koje bi mogle pomoći spomenutoj debati na relaciji agresija – građanski rat.

Naime, iznoseći vrlo upitne stavove, posebno u dijelu (ne)poznavanja međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, što nas prije navodi na zak-ljučke o namjeri nego o stvarnom neznanju, Kecmanović (2007: 222) navodi da se „konkretna humanitarna, medicinska, ekonomska, politička, pa i vojna pomoć zvaničnog Beograda jednoj od tri sukobljene strane u BiH ne može poistovjetiti sa agresijom“, pa zbog toga „NATO 1995. nije bombardovao Jugoslaviju nego RS, a Milošević u Dejtonu nije pregovarao u ime svojih Srbijanaca, nego je prema specijalnom ovlaštenju zastupao bosanske Srbe, kao i Tuđman lokalne Hrvate“, što znači da su one samo bile „garant mira, a ne ratujuća“ strana.

Kecmanović bi ipak trebao znati da spomenuta i nespomenuta „po-moć“, posebno u vrijeme prije izbijanja sukoba, upravo spada u katalog aktivnosti koje ulaze u opis akata agresije prema definiciji Generalne skupštine UN-a¹ a da je pravi razlog zašto sva dešavanja u bh. sukobu nisu nazvana tim imenom leži u činjenici da Vijeće sigurnosti, koje je prema članu 24 Povelje UN-a „primarno odgovorno za svjetski mir i sigurnost“, rat u BiH nije okvalificiralo agresijom. No, historija ne završava tim faktom, jer Međunarodni tribunal u Haagu nastavlja da ispisuje stranice povijesti i teško je znati kako će se završiti „priča“ o karakteru rata u BiH. U među-vremenu, na ovom mjestu je još vrijedno podsjetiti na još jedan eufemizam međunarodnih odnosa koji bi, prema svom sadržaju i obimu, mogao približno odgovarati opisu situacije u BiH tokom rata. Tako su Uppsala University iz Stockholma i International Peace Research Institute (PRIO) iz Osla „dizajnirali“ pojam INTERNACIONALIZIRANI UNU-TARNJI KONFLIKT, kao „konflikt u kojem vlada, opozicija, ili oboje, primaju vojnu pomoć od druge vlade ili vlada i u kojima strane trupe aktivno sudjeluju u konfliktu“ (Dautović, 2007: 71).

No, kakav god bio karakter rata, ono što je izvjesno jest da je nakon ovog troipogodišnjeg rata, prema Bieberu (2008: 9), „u kojem je poginulo ili nestalo preko 200.000 njenih građana, Bosna i Hercegovina teritorijalno, politički i društveno duboko podijeljena zemlja“.

Odnos koncepta i strategije u političkoj teoriji i praksi

Kako to navodi Dujović (2005: 27-35), za Helmuta Moltkea strategija predstavlja „praktičnu upotrebu sredstava koja se vojskovođi stavljaju na raspolaganje za postizanje određenog cilja“, za Liddella Harta ona je „vještina raspodjele vojnih sredstava radi postizanja političkih ciljeva“, dok je za Bofra strategija „vještina da se ostvari sudjelovanje sile u postizanju ciljeva politike“. Sintetizirajući postojeće definicije strategije, Dujović (2000: 118) je ustvrdio da strategija predstavlja „sistem naučnih znanja (teoriju i praksu) o pripremanju, organizovanju i vođenju rata i upotrebi oružane i druge sile radi ostvarivanja zamišljenih vojnih, političkih i ekonomskih ciljeva“. Savremeni razvoj nauke i tehnike doveo je međutim do evolucije pojma strategija, dajući mu multidisciplinarni karakter, uz stalnu potrebu „ozbiljnog usklađivanja ciljeva, potreba, mogućnosti i raspoloživih snaga, te njihovog racionalnog korištenja“ (Beridan, 2008: 47). Ukratko, ali i dovoljno jasno, strategija predstavlja **način** upotrebe raspoloživih **sredstava** za postizanje zadatih **ciljeva**. U tom kontekstu, na nivou međunarodnih odnosa, način podrazumijeva teoriju i praksu (znanje i vještinu) upotrebe vojnih, ekonomskih, diplomatskih, političkih i svih drugih potencijala jedne države ili nekog drugog subjekta međunarodnih odnosa, u svrhu postizanja postavljenih (političkih) ciljeva. Ista ovakva definicija zadovoljava sadržaj i obim pojma i na personalnom, ili nekom drugom planu.

S druge pak strane, zadati *ciljevi* predstavljaju proizvod jedne vizije, plana, odnosno **koncepta**. U državno-sigurnosnom smislu, koncept se može shvatiti kao „zamisao, idejni okvir ili politička orijentacija za usmjerenje procesa u svim oblastima društvenog života ka jedinstvenim interesima i ciljevima od značaja za društvo u cjelini“.

Na ovaj način smo uspostavili jasnu vezu između nacionalnih projekata (koncepta) koji pomažu artikuliranje nacionalnih političkih ciljeva, za čiju se realizaciju kasnije nastoje osigurati adekvatna sredstva i sposobni stratezi koji će iznaći najbolje načine za realizaciju tako postavljenih ciljeva.

U tu svrhu vrijedilo bi ostvariti detaljniji uvid u historijski pregled ovakve „projektne građe“ u vidu Načertanija, homogene Srbije, Gorskog vijenca, Memoranduma SANU, Nezavisne države Hrvatske, Mladih muslimana ili Islamske deklaracije.

Kako god, za svrhu ovoga članka bit će dovoljno napomenuti da su spomenuti projekti, u manjoj ili većoj mjeri, bili ideje vodilje pojedinih naroda u pojedinim historijskim periodima, a detaljna analiza sredstava i načina njihove realizacije dala bi jasan odgovor na pitanje o njihovom pojedinačnom potencijalu i, u konačnom, njihovom doprinosu količini nasilja i stradanja koje su bosanskohercegovački narodi preživjeli od svojih susjeda u dosadašnjem toku historije. Na isti način se može utvrditi i stepen njihovog pojedinačnog učešća u zbirnom projektu, *Projektu odvajanja naroda*.

Projekt odvajanja naroda u periodu 1992-1995.

Detaljna rasprava o strukturi, funkcijama i dinamici bh. konflikta, uz njegovu svestranu analizu upotrebom različitih instrumenata, nesumnjivo je pokazala da je primarni cilj rata protiv BiH bio razaranje njenog društva, nakon čega bi razaranje BiH kao države bila opcija koja se podrazumijeva. Zbog toga je strateški cilj ovog projekta bio postizanje potpunog „odvajanja bosanskohercegovačkih naroda“. **Projekt odvajanja naroda**, jer su za njegovu realizaciju bili osigurani i politički program i snage i sredstva za njegovo izvršenje. Razlozi koji su tom prilikom korišteni važni su za razumijevanje načina kreiranja stavova i percepcija, koji u strukturi konflikta imaju zadatak da osiguraju neophodnu volju za ispunjenje već formiranih interesa.

Tako, naprimjer, stavu da „ako se Jugoslavija raspala po nacionalnim šavovima, onda je i svaki drugi supranacionalni model za Bosnu (kao koncentrirani ekstrakt bivše Jugoslavije u malom) morao da zakaže, jer ne može jedan državni sistem da se raspadne a da njegovi regionalni pod-sistemi ostanu netaknuti“ (Koljević, 2008: 243-244), može se sasvim validno suprotstaviti argumentacija da za razliku od Jugoslavije koju su udruživanjem stvorile republike, zadržavajući pritom svoju izvornu suverenost, Bosna i Hercegovina nije nastala kao federacija pojedinačnih teritorijalnih suvereniteta, pa stoga nema načina da se ti „suvereniteti razdruže od BiH“ (Ibrahimagić, Begić); ali ono što je za svrhu ovog rada relevantno jest dramatično različita percepcija ovakvog stanja. Dakle, opet je percepcija „nadređena“ stvarnom stanju, iz prostog razloga što je percepcija izvorište svekolikih političkih i društvenih stavova, koji su, opet, jedini relevantni kada je u pitanju društvena akcija, pa je vjerovatno

najispravnije zaključiti da je IZVOR PERCEPCIJA zapravo jedno od mjesta gdje treba tražiti uzroke svih vrsta konflikta.

Svedeno na nacionalnu stvarnost u BiH, to prema Ćosiću (Koljević, 2008: 11) može da znači i da među ovim trima narodima zapravo postoji vjekovna patološka mržnja, gdje u „kolektivno svesnom i kolektivno nesvesnom tinjaju strasti za osvetom potomaka žrtava i potomaka ubica“, a osim toga, prema Koljeviću (2008: 244), „hrvatsko-muslimanski rat pokazuje kako nikakve pragmatične političke potrebe, pa ni vojna koalicija protiv Srba, nisu mogle da nadvladaju daleko dublji i jači istorijski impuls potrebe za nacionalnom identifikacijom, bez obzira na cenu“, dok je sa srpske strane dodatni problem da su oni „najviše biološki i emotivno uložili u stvaranje obe Jugoslavije, i da su pre rata i u Hrvatskoj i u BiH bili konstitutivni narod a ne nacionalna manjina“. I ovom bi se stavu mogli staviti mnogobrojni prigovori, ali na ovom mjestu ćemo samo primijetiti da nijedna ozbiljna politička opcija sa srpske strane nije razmatrala mogućnost da Srbi u samostalnoj BiH svoja prava ostvare na DEMOKRATSKI način koji ni u jednoj opciji nije podrazumijevao ukidanje njihovog statusa KONSTITUTIVNOSTI? Strah od neprincipijelne antisrpske koalicije², koji je uzet kao aksiom narednih političkih poteza, možda je djelimično i bio ispravan, ali je u jednakoj mjeri bio „opasan“ i po druge dvije nacije, što, u konačnom, sadašnji ustavni aranžman Bosne i Hercegovine i dokazuje.

I zaista, projekt „odvajanja naroda“ proveden je u Bosni i Hercegovini na vrlo grub način, putem masovnih protjerivanja, ubistava, masakra, silovanja, čak i genocida, s jasnim ciljem da se pokaže kako je idilična slika o multietničkoj BiH „leopardove kože“ i dobrosusjedskih odnosa lažna, i kako je zapravo ovaj rat jasno pokazao da nema mogućnosti zajedničkog življenja naroda.

² Prema Koljeviću (2008: 347), Srbi su „tri puta u tri razna oblika nudili saradnju (Muslimanima op.a.): u obliku Beogradske inicijative, zatim onog tzv. istorijskog sporazuma između nas i Zulfikarpašića (što je Izetbegović bojkotovao) i, konačno, pristankom na platformu Izetbegović-Gligorov, koja opet nije mogla biti provedena zbog toga što je Izetbegović podrazumevao da i Hrvatska mora biti član nove balkanske konfederacije“. Pritom se previđa da su sve tri inicijative smjerale samo jedno rješenje, dok se interesi hrvatskog naroda uopće nisu ni uzimali u obzir, pa bi i ova koalicija bila jednako neprincipijelna kao i muslimansko-hrvatska, koja je apsolutno bila neprihvatljiva.

A istina je, naime, bitno drugačija, jer svi ovi zločini su i učinjeni kako bi se napravila takva distanca i alijenacija „onog drugog“, kako bi svaka pomisao o suživotu u budućnosti bila odagnata u samom početku. Kako god, dužina procesa pomirenja će u Bosni i Hercegovini vremenski biti upravo proporcionalna količini nasilja i zločina koje je prethodni rat proizveo.

Rezultati rata protiv BiH

Sumirajući **rezultate rata** i „hrvatskog nacionalizma“, Cvitković (2006: 186-196) konstatuje da je „hrvatski nacionalizam doveo Hrvate u status gotovo najvećih stradalnika i gubitnika bosanskohercegovačkog rata“, u kojem „nisu dobili ništa a izgubili su mnogo: njihov se broj u BiH znatno smanjio, u svim većim gradovima gotovo da ih više i nema, nastavit će se depopulacija, smanjila se njihova reprodukcijaska baza, smanjio se broj stanovnika koji nose reprodukciju, prosječna starost Hrvata veća je nego prije rata, pojačao se intenzitet njihova preseljanja u Hrvatsku, dobili su zapadnu Hercegovinu, koju su imali i ranije uz tri nerazvijene općine gdje je prije rata većinsko stanovništvo bilo srpsko, a pritom su izgubili središnju Bosnu i Posavinu, nalaze se pod optužbom (stvarnom ili lažnom) separatizma i ‘ustaštva’ itd.“, dok „HDZ stalno ponavlja kako su se oni izborili za konstitutivnost Hrvata u BiH, njihovu ravnopravnost i kadrovsku zastupljenost, a konstitutivnost su imali i prije (od ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a)“.

Nema sumnje da bi ovakva analiza i sumiranje rezultata mogli ponuditi mnogo pouka i za ostala dva naroda, koliko god u vezi sa dešavanjima iz prošlosti, možda još i više za neka buduća dešavanja!

Osvrćući se na „materijalne“ rezultate proteklog rata, možemo navesti da se, prema podacima koje donosi Cvitković (2006: 267), „procjenjuje da je samo tijekom prvih triju godina rata u BiH 50% stanovništva napustilo mjesto stalnog boravka: od toga je 1.280.000 promijenilo mjesto boravka unutar BiH, a 1.250.000 napustilo njezin teritorij, dok je nacionalna struktura izbjeglica 1994. godine bila: Bošnjaci 53%, Srbi 28% i Hrvati 19%“.

Nadalje, „broj stanovnika 31. ožujka 2001.“ je prema podacima Vijeća ministara (Cvitković, 2006: 223) iznosio „3.364.825 (što je manje za 1.012.208 u odnosu na 1991.)“, a prema postocima prisutnosti u ukupnom broju stanovnika „jedino su Hrvati imali smanjenje za 3% (sa 759.906 na 519.479), dok se udio Bošnjaka povećao za 2,3 a Srba za 1,1%“.

Bieber (2008: 39-41) donosi kompiliranu tabelu koja govori o ukupnosti populacijskih promjena nastalih kao rezultat tripogodišnjeg rata.

Tabela 1: Procjena populacijskih promjena nastalih kao posljedica rata

	1991.		1995. (procjena)		Poginuli i nestali		Izbjegllice	
Muslimani	1.903.000	43,5%	1.275.000	44%	140.800	50,5%	460.000	37%
Srbi	1.366.000	31,2%	987.000	34%	97.300	34,9%	330.000	26%
Hrvati	761.000	17,4%	468.000	16%	28.400	10,2%	290.000	23%
Jugoslaveni	243.000	5,6%	116.000	4%			129.000	10%
Ostali	104.000	2,3%	52.000	2%	12.300	4,4%		
Ukupno	4.377.000		2.898.000		278.000		1.259.000	

Pored toga što se iz tabele jasno vidi da su Muslimani imali najveći broj poginulih i nestalih (50,5%), ali i izbjeglica (37%), realnu „vrijednost“ tih gubitaka možemo sagledati tek ako uporedimo podatke o procentu poginulih i nestalih te izbjeglica u odnosu na ukupnu masu populacije.

Tako su Muslimani tokom rata izgubili 7,4% ukupne populacije, dok je 33% pokrenuto sa svojih ognjišta; Srbi, 7,1% ukupne populacije i 27,7% pokrenutih sa svojih ognjišta, dok su Hrvati izgubili 3,7% ukupne populacije, a 38,5% ih je pokrenuto sa svojih ognjišta.

Ako se ovim podacima dodaju i procenti interno raseljenih osob, koje nisu obuhvaćene datom tabelom (podaci Cvitkovića), onda su Muslimani imali ukupan broj od 678.000, Srbi 382.480, a Hrvati 144.590 raseljenih osoba.

U tom slučaju, ukupan zbir pokrenutih sa svojih ognjišta kod Muslimana bi iznosio 1.138.000, kod Srba 712.480, a kod Hrvata 273.590 osoba, dok bi onda ukupan procent pomjerenih ljudi iznosio 59,8% Muslimana, 52,2% Srba i 35,95% Hrvata.

Mada navedeni podaci ne moraju biti u potpunosti tačni, oni ipak približno istinito govore o količini zla koje je pretrpio svaki od triju naroda, ali mnogo više govori o KOLIČINI NASILJA koje je bilo potrebno da se postignu ovako surovi rezultati.

Nažalost, konstatuje Bieber, „homogenizacija stanovništva se nastavila čak i nakon rata“, a posebno je indikativan proces napuštanja Sarajeva, kada je 90 „posto od 100.000 Srba koji su živjeli na tim područjima tokom primopredaje otišlo ili bilo prisiljeno da ode“. Na sličan način došlo je do „malih prilagođavanja duž međuentitetske linije razgraničenja kako bi se osiguralo da sela i naselja budu ‘na pravoj strani’“, pa se period poslije rata zapravo može smatrati „periodom konsolidacije i homogenizacije (naglasio K.D.) iz ratnog perioda“.

Tako su podaci o distribuciji stanovništva iz 2002. godine pokazali svu strahotu ratnih i postratnih migracija, dokazujući surovu realnost stvaranja etničkih zidova.

Tabela 2: Distribucija stanovništva u Bosni i Hercegovini, 2002. (procjena)

	Federacija		RS	
	<i>u procentima</i>	<i>u brojkama</i>	<i>u procentima</i>	<i>u brojkama</i>
Bošnjaci	73	1.900.000	9,5	100.000
Srbi	7,6	200.000	80,9	850.000
Hrvati	16,5	430.000	4,8	50.000
Ostali	2,7	70.000	4,8	50.000
Ukupno		2.600.000		1.050.000

Ovim pokazateljima još je samo potrebno dodati i podatak da su 1991. godine „dvije dominantne nacije (Bošnjaci i Hrvati) činile 74,22 posto stanovništva na teritoriji poslijeratne Federacije, dok danas čine oko 90 posto“, kao što su i „Srbi, na teritoriji današnje Republike Srpske činili 54,3 posto stanovništva, to jest 35 procenata manje nego danas“.

Jedan podatak koji nedostaje svim ovim statističkim analizama jest „obrazovni kvalitet“ stanovništva koje je Bosnu i Hercegovinu napustilo, vjerovatno zauvijek. Koliko doktora, profesora, inženjera i drugog visoko-obrazovanog kadra je napustilo bosanskohercegovačke zdravstvene ustanove, univerzitete, fabrička postrojenja? Kakav je bio kvantitet i kvalitet migracije na relaciji selo – grad? Sve su to pitanja na koja sociološka i druga istraživanja u okviru društvenih nauka trebaju potražiti svoj odgovor, jer bolest bosanskohercegovačkog društva je duboka i akutna.

Nakon ove male digresije, koja potiče na razmišljanje, ipak je, u konačnom, važno napomenuti da je konačni rezultat rata bila činjenica da je Bosna i Hercegovina, prvi put u historiji, bila „potpuno teritorijalno i institucionalno dezintegrirana u tri dijela“ prateći „obrazac dezintegracije“ koji se prema J.M. Calic (Kasapović, 2005: 127-128), sastoji od šest faza:

- Fragmentacije monopola državne vlasti,
- Proglašenja nezavisnosti pojedinih teritorijalnih cjelina,
- Izgradnje kvazidržavnih struktura na tim područjima,
- Etničke kulturne homogenizacije,
- Uspostave regionalnih sustava suradnje, to jest prilagodbe parcijalnih društvenih sustava Republike Srpske i Hrvatske Republike Hereceg-Bosna istovrsnim sustavima Srbije i Hrvatske,
- Stvarnog simboličkog poricanja državnosti Bosne i Hercegovine.

Načini realizacije projekta

Načini realizacije projekta „odvajanja naroda“ bila su raznovrsni. Ipak, na vrhu te liste stoje „etničko čišćenje“ i genocid, kao dva pojma koja i danas dominiraju akademskom raspravom o karakteru rata i dešavanjima koja su ga pratila. Iako bi presude Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju trebale biti mjerodavne, svjedoci smo da se nepristrasnost ove institucije uveliko dovodi u pitanje, a samim tim i političke implikacije donesenih presuda. Tako se i ovom području politika nastoji nametnuti činjeničnom stanju, i to po sistemu „ukoliko činjenice ne odgovaraju teoriji, utoliko gore po činjenice!“ Druga vrsta problema je teorijsko definiranje pojmova etničko čišćenje i genocid. Treća vrsta problema je, opet, političko tumačenje ukupnih dešavanja na globalnom planu s obzirom na to da se Haški tribunal bavi isključivo individualnom odgovornošću za počinjene zločine.

U tom smislu, već sada se može kazati da politika poricanja zločina koji su, ako i nisu bili direktno planirani od politike, ipak izvedeni u ime i pod „moralnim“ patronatom tih istih politika.

Tako naprimjer u najmanju ruku benigno zvuči „statistički“ nalaz M. Krajišnika, koji je „sabrao broj Srba koji su živeli u glavnim gradovima Centralne Bosne (143.000) i broj Muslimana u mnogo manjim mestima u Podrinju (124.000)“, što, prema Karadžiću, jasno ukazuje na činjenicu da „ako je bilo ‘etničkog čišćenja’, bilo ga je u oba pravca“ (Koljević, 2008: 304). Međutim, nikako nije svejedno kada i pod kojim okolnostima je došlo do jednog ili drugog „etničkog čišćenja“, a još je manje svejedno ako je ovo pomjeranje stanovništva bilo planirano! U konačnom, ni u kom slučaju se jedan zločin ne može pravdati drugim, a posebno ne u kontekstu „utješnog balansiranja“ užasnim ljudskim, individualnim i kolektivnim sudbinama.

Konvencija UN-a o genocidu, prema Manneckeu i Markusenu (2007: 328-395), definirala je genocid kao bilo koji od navedenih akata počinjenih s „namjerom da se uništi u cjelini ili jednom njenom dijelu nacionalna, etnička, rasna ili religijska grupa“, a ti akti su: ubijanje članova grupe, izazivanje ozbiljnih tjelesnih i mentalnih povreda članova grupe, namjerno nanošenje grupi uvjeta života koji bi izazvali njenu fizičku destrukciju u cjelini ili jednom njenom dijelu, nametanje mjera za sprječavanje rađanja unutar grupe i nasilno premještanje djece iz jedne

grupe u drugu grupu“. Međutim, prema Drostu, ovih pet akata „ne pokrivaju sve moguće načine i sredstva namjernog uništavanja ljudske grupe kao takve“, pa „destrukcija ljudske grupe može poprimiti stvarni oblik kroz deportaciju ili masovno raseljavanje“, dok Lemkin sredstvima genocida vidi i „dezintegraciju političkih i društvenih institucija kulture, jezika, nacionalnog osjećanja, religije i ekonomske opstojnosti“. Drugo kontroverzno pitanje vezano za problematiku genocida predstavlja „namjera uništenja viktimizirane grupe koja mora biti odlučno dokazana da bi mogla biti osuđena“. Još jedno pitanje koje izaziva kontroverzu jest dio definicije koji se odnosi na „cjelinu ili jedan dio grupe“, a vezano za to i „geografsko određenje“ tog uništenja. U tom kontekstu, autori navode da su „zločine u BiH počinile sve tri važnije strane: muslimani, Hrvati i Srbi“ i da su svi bili angažirani u „etničkom čišćenju, ubijanju civila, organiziranju logora za zadržavanje gdje su civili bili mučeni“, te da je u „skladu sa Konvencijom UN-a o ratnim zločinima do 1993. godine ubijeno oko dvjesto hiljada ljudi i približno pedeset hiljada ljudi mučeno u oko 800 zatvorskih kapaciteta u BiH“, mada Owen, koji potvrđuje da „nije bilo nevinih među političkim i vojnim vođama na sve tri strane“, ipak konstatuje da „postoji i ostaje razlika u kvantitetu zločina“; kvantitetu koji Cushman i Meštrović procjenjuju na 80 ili 90 posto kada su u pitanju „srpske snage“. S druge strane, presude za genocid u Srebrenici ponudile su međunarodnom pravu nove termine kao što su „geografski ograničena zona“, „važan dio“ te „supstancijalan broj grupe“, pa čak i „lokalni genocid“.

Pa ipak, za svrhu ovog članka vjerovatno je važnije razumjeti genezu genocida, jer, kako to kaže G. H. Stenton (Cikotić, 2008: 114-116), on se ne pojavljuje „kao vulkanska erupcija“, već prolazi kroz sve svoje razvojne faze: klasifikaciju, deidentifikaciju, dehumanizaciju, organizaciju, prečišćavanje, pripremu i egzekuciju – de facto genocid“. Međutim, Stenton kao fazu genocida vidi i OSPORAVANJE, što se sa aspekta prevencije konflikta čini najrelevantnijom fazom, jer, zapravo, odricanje od odgovornosti za njegovo počinjenje ne samo da abolira aktuelne nego i podstiče buduće izvršioce, ostavljajući na taj način, mogućnost njegovog ponavljanja potpuno otvorenom. Zbog toga, prema Cikotiću, „jasno definiranje i kvalificiranje genocida i drugih počinjenih zločina, identificiranje krivaca i odgovornih za njihovo izvršenje, uključujući njihovo dovođenje pred lice pravde“, ali i poduzimanje drugih mjera od međunarodne zajednice, zapravo treba imati za cilj „obeshrabriti svaku pomisao političkih lidera

Zapadnog Balkana da svoje političke i agresivne ciljeve ostvaruju na račun drugih naroda i uz primjenu tako surovih metoda kao što je genocid“.

U tom smislu „nalazi“ N. Koljevića (2008 II: 217-8) o srebreničkom genocidu nikako ne mogu doprinositi postizanju ovih ciljeva:

Istina svi naši ljudi su mi posvedočili da u Srebrenici nije bilo ubijanja civila, proterivanja, čak nikakvih pritisaka da se isele, ali posle medijske hajke, to svedočenje Holanđana sada nam je jedina preostala mogućnost. Da li će svet saznati da smo mi lečili ovih dana muslimanske ranjenike, kao i bolesnike iz Potočara, jer su Muslimani, boreći se pri povlačenju, ostavili za sobom ranjene i bolesne?

Sledećih nekoliko dana proteklo je u znaku ponovo rasplamsane antisrpske propagande povodom navodnog etničkog čišćenja u Srebrenici. Svoj poraz Muslimani su opet dobro medijski iskristili, premda ne verujem da je to neka njihova pamet, to očigledno rade profesionalci. Koliko se radi o inscenaciji vidi se po scenama žena koje su se „u totalu“ ponašale normalno, dok su „u krupnom planu“ očajavale i čak bacale rođenu decu iz ruku.

Još jedan termin koji je uveliko doprinio stvaranju nerazumijevanja i, čini se, namjernog izbjegavanja da se stvari nazovu pravim imenom, jer bi to povlačilo dalekosežne implikacije, posebno po različite subjekte međunarodnih odnosa, jest termin „etničko čišćenje“³.

Prema Doubtu (2003: 15-25), „etničko čišćenje je eufemizam koji se vrlo često koristi za hapšenja, silovanja, ubistva i progone bosanskih građana iz njihovih domova“, a eufemizam je iz prostog razloga što „riječ čišćenje podrazumijeva aktivnost koja je bezazlena, svakodnevna, čak i dobra“, dok činjenica da ovu „frazu podjednako upotrebljavaju i zločinci i žrtve sprečava primjereno razumijevanje aktivnosti koju taj termin opisuje“. Ono što je ipak izvjesno jest da se „etničko čišćenje“ odnosi na „planski i metodički čin genocida u Evropi devedesetih godina“.

³ Termin „etničko čišćenje“ je u ovom članku stavljen pod navodnike iz prostog razloga što smatramo da predstavlja zloupotrebu pojmova koji bi se mogli svrstati u njegov obim, kao i zbog toga što ovaj termin, u nedostatku jasnog određenja njegovog obima i sadržaja, još uvijek nije postao pojam.

S druge strane, brutalnost ovog čina u BiH „ne leži u dugoj historiji plemenske mržnje u toj zemlji“, naprotiv, ono je bilo posebno surovo zbog toga što u njoj „postoji duga historija tolerancije i otvorenosti“. Iako Doubt jasno specificira da „etničko čišćenje ‘nije trebalo’ bosanskim Srbima koji sebe nisu smatrali samo Srbima, već i Bosancima ili Jugoslovenima ili su im bračni drugovi bili ne-Srbi“, pa je upravo iz razloga „nadvladavanja njihove nesigurnosti i ambivalentnosti“ ono moralo biti provedeno „kategorički, apsolutno i nemilosrdno“, mišljenja smo da bi se ova formula mogla i trebala primijeniti na sve protagoniste ovakvog zločinačkog djelovanja. Zato je Maas u pravu kada kaže da je „pridobijanje podrške običnih ljudi... presudni element svake uspješne vladavine terorom“, jer zapravo „neodlučne mase, tiha većina, dobri ljudi, oni moraju osjećati da su uprljani istom krvlju...njih se mora natjerati da postanu saučesnici u zločinu; a kada se to desi, kada se slomi njihova moralna kičma, učinit će gotovo sve“. Nakon ovih riječi ćemo bolje razumjeti dovođenje „ljudi sa strane“ koji su imali zadatak da „ubijanjem komšije“ omoguće taj moralni lom!

No, kada je ovaj kratkoročni cilj postignut, trebalo je ostvariti FUNKCIJU ovog zločinačkog čina, a ona se odnosila na surovi društveni prekid sa zajednicom kojoj se jednom pripadalo i čijim se kreativnim članom bilo dugo vremena, pa se s pravom može konstatovati da je globalni cilj „etničkog čišćenja“ u BiH u potpunosti postignut: „Bosna je sada podijeljena.“ Ali ta podjela se ne odnosi na njenu teritoriju, radi se o podjeli bosanskohercegovačkog društva, pa se može kazati da se u Bosni i Hercegovini zapravo desio SOCIOCID, a da su genocid, „etničko čišćenje“ i drugi zločini zapravo samo bili sredstva i načini u funkciji postizanja ovog bestijalnog cilja.

Prema Doubtu (2003: 12), „motivacija za ovakvo postupanje bila je uništiti zajednicu i razoriti društveni poredak, na kom je zajednica počivala stoljećima“ dok je, hajdenovski rečeno, za postizanje takvog cilja količina nasilja trebala biti upravo proporcionalna stepenu društvene integracije.

Širokom spektru zločina koji su obuhvaćeni pojmom genocid i terminom „etničko čišćenje“ treba dodati još nekoliko vrsta, kao još jedno obilježje proteklog rata.

Naime, hiljadu dana opsada Sarajeva, s neprekidnim i nemilosrdnim granatiranjem njegovog stanovništva, stalnim i smrtonosnim djelovanjem

snajperista, korištenjem struje, vode i grijanja kao sredstava iscrpljivanja i uništavanja života unutar grada, postala je sinonimom onoga što je savremena sociologija prepoznala kao URBICID. Naravno, ova pojava dešavala se i na drugim mjestima u BiH, ali je Sarajevo ipak predstavljalo najeklatantniji, najbrutalniji i najobuhvatniji primjer ovoga **zločina protiv društvenih vrijednosti i civilizacijskih dostignuća**. Doubt (2003: 27) zločinu urbicida dodaje i podsegment KULTUROCID, oličen u onemogućavanju sahrana kao društveno i porodično važne i simbolične obaveze. No, najgrublji način onemogućavanja ove društvene funkcije ogleda se u primjeru zločina genocida u BiH koji „nije bio samo puko ubijanje nebrojenih civila“, već je to bio i „pokušaj ubijanja porodice“ i „njene nepriko-snovene dužnosti“.

Zbog toga se „masovne grobnice“ koje su nastale kao rezultat tih nebrojenih ubistava ne mogu nazivati „grobnicama“, jer vjerske ceremonije i društveni obredi nisu održavani. Da, u tom kontekstu, i ne spominjemo „zločin nakon zločina“ koji je činjen premještanjem i kasapljenjem mrtvih tijela u sekundarne i ine grobnice u cilju prikrivanja zločina genocida.

Sociologija silovanja je još jedna oblast bez koje se ne može u potpunosti razumjeti sveukupnost zločina počinjenog protiv Bosne i Hercegovine. Za Lorde (Doubt, 2003: 152), „silovanja koja su se dogodila u BiH (i na Kosovu), predstavljaju povrede tijela i bića individua“. Dakle, cilj je bio dvostruk: ne samo nauditi tijelu žene ili mlade djevojke nego, što je mnogo važnije, „uništiti osjećanje vlastitog bića, vlastite autonomnosti i samosvjesnosti kod žrtve“. U tradicionalnim društvima, kakvo je nesumnjivo i bh. društvo, cilj je bio i „uništiti vezu između osobe i njene porodice i zajednice, provocirajući njenu porodicu i zajednicu da je odbace“. Još jedna dimenzija koju je sociologija silovanja mogla spoznati kao izuzetnu specifičnost bh. rata jest mogućnost da je ta vrsta zločina bila realizirana u ime „osvete za neka ranija vremena“. Voljeli bismo da se ne pokaže da je ovaj zločin, pored standardne matrice „dehumanizacije žrtve“, imao i dimenziju „iščašene historijske poruke“.

Svu beskrupuloznost projekta, i ujedno jedini izuzetak koji ćemo učiniti u ovom radu kada je u pitanju donošenje vrijednosnih sudova i iznošenje emocija, a vezano za značaj formiranja kolektivnih stavova u funkciji ispunjenja njegovih ciljeva, pokazuje pojava koja, iako ne i nemoguća, ipak više govori o „bolesti umova“ koji su kreirali nemilosrdnu

propagandnu mašineriju⁴. Naravno, efekt ovih zlodjela (za koje će, nažalost, malo ko odgovarati) bio je višestruk. S jedne strane, cilj je bilo aboliranje vlastitih zločina, čime je, konsekvntno, njihova količina umnožavana, jer se u svijesti eventualnih počinitelaca kreirala slika njihove „ispravnosti“, dok je s druge strane takva propaganda proizvodila efekt „ogledala“, provocirajući slična nasilja i zločine nad vlastitim narodom.

Tako su Muslimani prema Koljeviću redovno vršili masakre nad vlastitim stanovništvom kako bi sebe prikazivali kao žrtve, i da morbidnost bude veća to su po pravilu činili u vrijeme nekih važnih konferencija ili događaja koji su trebali proizvesti strategijske efekte u njihovu korist. No, evo kako to vidi D. Ćosić:

Toga dana (26. maja 1992., op.a.) Muslimani su u ulici Vase Miskina izvršili masakr nad civilima pred pekarom, u redu za hleb. Za taj svoj zločin Muslimani su preko svetskih medija optužili Srbe. Takvo podmetanje Srbima muslimanskih zločina nad sopstvenim narodom, kao na pijaci Markale i dr. postaće model muslimanskog i svetskog laganja o Bosanskom ratu, zaključno sa Srebrenicom; biće to metod zasnivanja „moralnog“ i „humanog prava“ na uvođenje sankcija Srbiji, kasnije i na vojnu intervenciju NATO-a na Republiku Srpsku.

Na kraju ove kratke elaboracije problema načina realizacije projekta, u vidu genocida, „etničkog čišćenja“ i sociocida, važno je razumjeti da je „društveni kontekst onaj kontekst u kojem ljudski gubici dobijaju svoje značenje, pa je pokušaj uništenja tog ljudskog konteksta zapravo pokušaj UNIŠTAVANJA DRUŠTVA“. Kontekst u kojem pojam **sociocida** dobija svoje puno značenje.

Odnos bosanskohercegovačkog društvenog ugovora i društvenog dogovora

Rat protiv Bosne i Hercegovine je, dakle, omogućio postizanje svog najvažnijeg cilja. Bosankoherecegovačko društvo je podijeljeno, a narodi

⁴ Iako je za ovu priliku izabran primjer iz srpske „propagandne kuhinje“, jer se odnosi na negiranje zločina genocida, to ne znači da nije bilo sličnog propagandnog djelovanja na druge dvije strane.

i teritorije su homogenizirani. Da bismo bolje razumjeli implikacije koje ove činjenice donose perspektivama Bosne i Hercegovine, bit će korisno ako pojasnimo pojmove država i društvo i njihove pojedinačne veze s pojmovima društveni ugovor i društveni dogovor.

Društvo

Postoji jedno nepisano pravilo da je frekvencija korištenja nekog pojma upravo proporcionalna težini njegovog definiranja. Jedan takav pojam je zasigurno i pojam društva. Naime, u svakodnevnoj upotrebi su termini kao što su sportska, kulturno-umjetnička, lovačka, planinarska, filatelistička, društva za zaštitu sitnih životinja, ali i termini kao što je američko, njemačko ili francusko društvo. Svi ovi termini asociraju na neku vrstu ljudskog udruživanja i u svakodnevnoj upotrebi to je sasvim korektno, no u „sociološkom smislu to je neopravdano“ (Fiamengo, 1974: 130).

Neki sociolozi kao Ferdinand Tönnies pak prave distinkciju između pojmova društva i zajednice, smatrajući zajednicu (Gemeinschaft) kao oblik udruživanja ljudi koji nastaje ili iz prihvatanja nekih vrijednosti ili iz krvnog srodstva i koju karakteriše veći osjećaj solidarnosti. Po njemu zajednice čine: porodica, rodbina, komšiluk, naselja i sl. S druge strane, društvo (Gesellschaft) je utemeljeno na racionalnoj volji i u njemu su ljudi povezani interesima i poslovnim vezama. Vrste društava su rod, pleme, narod i nacija (Žiga i Đozić, 2007: 177).

S obzirom na to da sociologija posmatra društvo kao globalnu pojavu sastavljenu od različitih elemenata i zakonitosti koje među njima vladaju, ono predstavlja „apstraktnu cjelinu veza među pojedincima... sposobnu za vlastitu reprodukciju, povijesno specifičan oblik organizacije ljudskog djelovanja koji se označava kao građansko/civilno društvo te poseban tip svrhovitog udruživanja pojedinaca“ (Prpić et al., 1994: 108). Dok Fiamengo (1974: 130) u marksističkom maniru društvo prevashodno definira kao „totalni društveni fenomen, kao ukupnost međuljudskih odnosa zasnovanih na proizvodnim odnosima“, Blackwellov rječnik političkih pojmova (1999: 305) kao „složenu mrežu relacija unutar koje živi većina ljudskih bića“, Blackov rječnik prava (1999: 1425) kao „zajednicu ljudi kao što je država, nacija ili lokalna zajednica sa zajedničkom kulturom, tradicijom i interesima“, odnosno kao „asocijaciju ili društvo osoba (obično neorganiziranih) ujedinjenih zajedničkim sadržajem da svjesno odlučuju i zajednički djeluju u cilju ostvarivanja zajedničke svrhe“, dotle Žiga i

Đozić (2007: 139), ne osporavajući značaj proizvodnje društvenih dobara, društvo posmatraju kao „organiziranu, relativno stabilnu, hijerarhijski struktuiranu ukupnost odnosa i djelovanja ljudi, zasnovanu na društvenoj podjeli rada, sa zajednički usvojenim shvatanjima, vrijednostima, normama i zajedničkim načinom komuniciranja (jezikom)“.

Pojam društva ovako definiran ne predstavlja neku apstraktnu kategoriju, već su u „različitim društvenim sistemima postojale vrlo različite društvene grupe, kako po vrsti tako i i po opsegu“ (Fiamengo, 1974: 212), predstavljajući „jedan od osnovnih elemenata njegove (društvene op.a.) sadržajnosti“ (Žiga i Đozić, 2007: 145). Društvene grupe predstavljaju neophodno okruženje u kojem ljudi kao pojedinci, u saradnji sa drugim ljudima, zadovoljavaju gotovo sve svoje potrebe i interese i stoga se mogu smatrati „centralnim tačkama društvenog života“. Tokom historijskog razvoja ljudskog roda društvene grupe su poprimale različite forme i sadržaje, različitih funkcija i veličina. Stoga su sociolozi, u zavisnosti od kriterija na osnovu kojeg se vrši, pokušali izvršiti njihovu klasifikaciju na zajednicu i društvo (Tönnies), stihijske ili objektivne i svjesne ili subjektivne (Lukić), organizirane i neorganizirane (Mandić), osnovne i sekundarne (Cooley), vertikalne i horizontalne grupe (Duverger).

Posebno je zanimljiva podjela koju predlaže Fiamengo (1974: 214-215) prema kojoj se društvene grupe „u kojima se obavlja proces svih društvenih djelatnosti“ mogu nazvati globalnim ili totalnim (makrosociološkim) društvenim grupama. Ovako koncipirane društvene grupe se ponekad nazivaju i „društvom u pravom smislu te riječi“. S druge strane, one društvene grupe u kojima se odvija „samo dio društvenih funkcija“ i koje nisu dovoljne same sebi u smislu samoprodukcije, mogu se nazivati makrosociološkim grupama ili parcijalnim društvenim zajednicama. Stoga, u globalne društvene grupe spadaju *horda, rod, pleme, narod, nacija* i *čovječanstvo*, dok parcijalne društvene grupe možemo podijeliti na grupe koje čine biološko-ekonomsko edukativno jedinstvo (*porodice*), grupe u kojima se pretežno dešavaju ekonomski procesi; grupe koje čine jedinstvo pretežno ekonomsko-političkih procesa – *klasa, kasta, stalež*, te *birokracija* i *profesionalne organizacije*; grupe koje se pretežno karakteriziraju političkim procesima – *država, partija* i *pravne institucije*; te društvene grupe čija aktivnost ima pretežno psihološko-idejni karakter, kao što su *kulturno-naučne, edukativne, religiozne, zabavne* i druge slične grupe.

Bez obzira na svu raznovrsnost oblika i vrsta društvenih grupa, ipak se za potrebe teorijske analize mogu generisati zajedničke karakteristike koje čine svaku grupu nezavisno od njene veličine ili funkcije. Naime, svaka se društvena grupa sastoji od *ljudi* koji se udružuju u cilju ispunjenja određene *funkcije* (svrhe) i tom prilikom stupaju u određene *odnose* koji omogućavaju postizanje zajednički definiranog *cilja*. Osim navedenih, sociologija društvenoj grupi pridružuje i neke od zajedničkih karakteristika kao što su: kolektivne predstave grupe o pripadnosti grupi, grupno ili kolektivno ponašanje, kolektivna (grupna) psihologija, „pritisak“ grupa na članove (Cuviller), sistem vrijednosti koji „vlada“ u društvenoj grupi, centar okupljanja, koji grupu odvaja od drugih, stepen povezanosti članova grupe te stepen solidarnosti. Na kraju ove kratke elaboracije sociološkog poimanja društva i njegovih osnovnih formi u potpunosti ćemo preuzeti reinterpetaciju čuvenog sociologa E. Durkheima, koji smatra da opću strukturu društva čini pet međusobno povezanih dijelova, i to: **morfološka baza društva** (tzv. morfološka gustoća stanovništva), društvene **institucije**, društveni **simboli**, kolektivni **ideali i vrijednosti** te **kolektivna svijest** (Žiga i Đozić, 2007: 148-151).

Ovako sintetizovane zajedničke karakteristike trebaju poslužiti davanju odgovora na pitanje o stepenu postojanja bosanskohercegovačkog društva. No, ono što je važnije, ovako opisana „zajednička obilježja“ poslužiti će nam da, za potrebe ovoga rada, uvedemo definiciju **društvenoga dogovora**, koji bi kao pandan politikološkom pojmu **društvenog ugovora** trebao predstavljati postojanje potrebnog stepena saglasnosti (konsenzusa) ukupnog stanovništva (naroda) u vezi sa željom življenja u zajedničkoj državi.

Država

Bilo kakvo uspostavljanje teorijske i praktične relacije između društva i države nemoguće je započeti bez uvođenja kategorijalnog pojma politike, kao njihovog neizostavnog vezivnog tkiva. Iako se, načelno, može govoriti o postojanju državne politike, pomoću koje država vrši utjecaj na društvo i društvene politike, koja omogućava povratni utjecaj društva na državu, ipak se politikom u užem smislu te riječi smatra „svjesno i organizovano djelovanje u pravcu usmjeravanja društvenog života i razvoja u namjeri da se postignu unaprijed postavljeni politički ciljevi, prvenstveno, pomoću državne vlasti ili drugih odgovarajućih političkih organizacija“ (Žiga i Đozić, 2007: 238).

U tom smislu, način na koji jedna država organizuje svoju vlast obuhvatajući političke procese, odnose, institucije i kulturu može se nazvati političkim sistemom ili poretkom. No, bez obzira na ovako raznovrstan obuhvat, politički sistem se svodi na političku vlast operacionalizovanu kroz državnu djelatnost. Iako postoje mnoge podjele, politički sistem se, zavisno od načina realizacije političke procedure, može posmatrati kao demokratski ili totalitaran. Tom prilikom, demokratska vlast se, bar u teoriji, oslanja na sva tri uslova njene uspješne realizacije: legitimitet, legalitet i lojalnost.

Dok *legalitet* izvire iz mandata dobijenog u okviru izbornog procesa, *lojalnost* podrazumijeva ponašanje građanina u skladu sa zakonom i relativno pozitivan odnos prema postojećoj vlasti. Mi se, pak, na ovom mjestu želimo usmjeriti na jednu drugu vrstu lojalnosti, a to je lojalnost društva prema državi. Dok društvo egzistira kao jednovremena „ekonomska, socijalna, politička, kulturna, teritorijalna i idejna struktura, država primarno izražava i realizira političku sadržajnost društva“ (Žiga i Đozić, 2007: 261). Dakle, više je nego jasno da je društvo ona kategorija koja, u procesu svog razvoja, dobija sopstvenu političku formu, kreirajući svoju državu kao konačan političko-pravni izraz svog postojanja.

Mada postoje različite filozofsko-teorijske koncepcije o nastanku države, neophodno je da za potrebe ovog rada ostvarimo uvid u teoriju državnog ugovora, koja se posmatra kroz dva relativno suprotstavljena učenja Thomasa Hobbesa i Jean-Jacquesa Rousseaua. Dok Hobbes uči o prvobitnom stanju kao *bellum omnium contra omnes* zasnovanom na egoističnoj prirodi čovjeka, zbog čega se on dobrovoljno odriče svog prirodnog prava prenoseći ga na državu koja ima zadatak da ga zaštiti od „prirodnog prava drugoga“, dotle Rousseau smatra da nered na zemlju stiže tek ustanovljenjem kategorije privatne svojine, pa je opet država ta instanca koja treba da zaštiti pojedinca. Ono što također razlikuje dva filozofa jest učenje o suverenosti, kojom prilikom Hobbes vidi vladara kao nosioca suverenih prava, dok Rousseau smatra da suverenitet izvire iz naroda i može samo biti „delegiran“ nosiocu vlasti. No, ono što je zajedničko za oba učenja, a u čemu se slaže i John Locke, jest da je narod prenio svoja prava na državu putem **društvenog ugovora**.

Ovako koncipiran ugovor ne predstavlja formu dokumenta već nepisani dogovor naroda (društva) koji formira državu sa nosiocima vlasti kao predstavnicima te države. Država, pak, iz suštine ovog ugovora crpi

svoj stvarni *legitimitet* koji podrazumijeva da „pojedinci prihvaćaju poredak i djeluju u skladu s njim ne samo iz navike ili običaja, iz individualnog interesa ili straha od represije, nego na temelju uvjerenja u njegovu valjanost i opravdanost“ (Prpić et al., 1994: 70-71).

Ipak, teorija društvenog ugovora o nastanku države ne nudi valjane odgovore na pitanja o postojanju i kvalitetu konsenzusa⁵ unutar samog društva koje se opredijelilo da formira svoju državu. Nadalje, ostaje nejasno kako organizacija države stoji u odnosu sa dinamikom društva i da li je moguća promjena odnosa društva prema „nekada prihvaćenom društvenom ugovoru?“

Isto tako, ako pretpostavimo da je ustav jedne države konačno pronađena forma materijalizacije društvenog ugovora, postavlja se pitanje njegove uloge u očuvanju postojećeg političkog poretka.

Sudbina dejtonske konstrukcije

Mnogobrojni su znanstveni, kulturni, akademski radnici ali i političari koji se slažu da je Dejtonski sporazum pomogao da se dođe do mira u BiH, ali i da se istovremeno, u dijelu organizacije države, pokazao izuzetno nefunkcionalan, te, kao takav, neminovno treba biti podložan adaptacijama i promjenama.

Već na samoj konceptualnoj ravni, Ćurak (2004: 106-115) konstatuje da „silna energija koju međunarodna zajednica ulaže u racionaliziranje iracionalnog političkog koncepta ne vodi nikuda“, identificirajući logičku nekonzistentnost i „bosanski paradoks: mir su proizveli oni koji su u Bosni proizveli rat?“ Komentirajući nadalje mnogobrojne odluke visokog predstavnika i nazivajući ih „nametanjem ‘dogovorenih sporazuma’“, Ćurak naglašava kako je „vanjska sila primorana da nameće unutrašnji konsenzus, što dovoljno govori i o konsenzusu i o onima koji su ga postigli“.

Izveštaj Komisije za Balkan (2005: 23-25) koji za Bosnu i Hercegovinu predlaže „ustavne promjene“ koje bi, između ostalog, otklonile „ozbiljne probleme sa sadašnjim federalnim sistemom“ i “tranziciju

⁵ M. Duverger smatra da je „režim u sociološkom smislu legitiman onda kada ideologija, na kojoj on počiva, odgovara općem uvjerenju stanovništva na koje se on primjenjuje“, dok G. Gurvitch opće uvjerenje posmatra kao konsenzus koji predstavlja „gotovo općenito, masovno prihvaćeno uvjerenje protiv koga ustaju samo veoma malobrojne skupine...“ (Žiga i Dozić, 2007: 247).

Bonskih ovlasti Visokog predstavnika“ kako bi BiH krenula ka „samo-održivoj vladavini“, Ćurak (2006: 34) vidi kao *circulus vitiosus*. Naime, ova „inicijativa je politički racionalna tek nakon promjene Ustava, a Ustav BiH ne može se uopće promijeniti bez konsenzusa političkih volja; dok taj konsenzus o tako krupnom pitanju nije moguć u državnoj konstrukciji koja samom sobom sprečava mogućnost bilo kakve promjene Ustava, ako je ne nametne međunarodna zajednica“. Iako ova prognoza ne mora biti tačna, u slučaju da Ćurka demantiraju upravo političke volje u koje on izražava (opravdanu) sumnju, i da, u skladu sa procedurama za izmjenu Ustava, takve promjene „ugledaju svjetlo dana“, ipak ostaje visok stepen zabrinutosti za budućnost BiH ako to odsustvo političkih volja nastavi da traje.

Može li, u tom slučaju, dejtonska konstrukcija izdržati sva iskušenja koja će testirati u bližoj i daljoj budućnosti njenu izdržljivost?

Nadalje, „postojanje konsenzusa o stvaranju nove (?) državne zajednice formalno se potvrđuje i provjerava na konstitutivnom referendumu ili plebiscitu“, koji u BiH ni četrnaest godina nakon rata nije proveden, čime, zapravo, nije dobijen i „formalni pristanak većina u svim konstitutivnim narodima; što, u suštini, znači da se „prestanak otvorenog političkog nasilja nakon 1995. može tumačiti kao pristanak ... na mir, ali ne i pristanak na život u jednoj državnoj zajednici“.

Dakle, zaključuje Rose, „odsutnost političkog nasilja nije jamstvo političkog konsenzusa“. Zbog toga je Dejtonski sporazum, koji prema Sadikoviću predstavlja „paradigmatski primjer nekonsenzusnog dokumenta donesenog u izvanrednim okolnostima i pod pritiskom međunarodne zajednice“, i kao takav za Kasapović odsustvo „tradicionalnog prava naroda na samoodređenje koje implicira da su se narodi udružili u jednu političku zajednicu slobodnom voljom, te da iz nje mogu i istupiti slobodnom voljom“.

Ne ulazeći u polemiku o održivosti, opravdanosti i naučnoj zasnovanosti ovakvog prizivanja „samoispunjujućeg proročanstva“, za nas je relevantna činjenica da, kako to navodi Kymlicka, „višenacionalne zajednice ne mogu opstati ukoliko razne nacionalne skupine nemaju osjećaj privrženosti prema široj političkoj zajednici u kojoj se zajedno živi“. Isto tako, Kasapović previđa da bi, za razliku od Srba u BiH koji su „teritorijalno odvojeni“, proces odvajanja Hrvata i Bošnjaka u Federaciji mogao da producira nasilje kao (možda jedino) sredstvo za njegovu

realizaciju. I ova činjenica ukazuje na jedan od elemenata *neriješenog bosanskohercegovačkog konflikta*.

Nadalje, za Kasapović (2005: 77- 86), „BiH je paradigmatičko pluralno ili podijeljeno društvo, a nerijetki je smatraju ‘najdublje podijeljenom europskom državom’.“ Prema autorici politička povijest takve zemlje zapravo je „bila u znaku supostojanja, ali i sukobljavanja triju glavnih vjerskih i etničkih blokova“, dok tokom „više od pet stoljeća povijesti pripadnici glavnih vjerskih i etničkih zajednica nikad nisu *trajno, zajedno i masovno* optirali za jednu državu“.

Iako Kasapović (2005: 163-164) probleme „nepostojanja konsenzusa o državnoj zajednici, nepostojanje konsenzusa o političkom sustavu, nedosljednu strategiju međunarodnih aktera u konstrukciji demokratske države i nepovoljnu dvosegmentalnu strukturu Federacije s izrazitom brojčanom premoći jednoga segmenta“ vidi kao uzroke „nedjelotvornosti modela konsocijacijske demokracije u BiH“, mi ćemo ove uzroke posmatrati iz ugla njihove konfliktne potencijalnosti i zaključiti da nepostojanje konsenzusa o državnoj zajednici i političkom sistemu, kao vitalnim elementima državne organizacije, upravo predstavlja neprestani izvor nerazumijevanja i sukobljavanja.

No, ipak se nepostojanje konsenzusa o državnoj zajednici može smatrati najvažnijim uzrokom iz razloga što se, zapravo, radi o odsustvu DRUŠTVENOG DOGOVORA, kao *conditio sine qua non* postojanja društva, dok društvo zapravo predstavlja kvintesenciju (njegove) države.

Osvrnemo li se ukratko i na regionalnu i globalnu dimenziju utjecaja na bh. državu i društvo, koji su nesumnjivo od velikog značaja, ipak nismo mišljenja da na tim mjestima treba tražiti „adrese“ dubokih uzroka sukoba.

Ovakav stav može posebno biti provokativan za zagovornike utjecaja Zagreba i Beograda na stanje u BiH, i mi im ovom prilikom nećemo odricati da su u pravu; ali samo u smislu da postoji izuzetno jak utjecaj na Hrvate i Srbe u BiH.

No, kada je u pitanju život u zajedničkoj državi, samo su njeni narodi (i građani) prava „adresa“ za rješavanje ove vrste problema. Na isti način, još se manje rješenje unutarnjeg konsenzusa može tražiti na širem međunarodnom planu. Međunarodna zajednica je tu, i u manjoj ili većoj mjeri spremna je da pomogne, no zasigurno nije ta koja će moći (i htjeti) rješavati sudbinu bh. države, a posebno njenog društva.

Kako predmet istraživanja članka nije način i karakter procesa koji je doveo do ovakvog stanja, na kraju ćemo samo zaključiti da je kraj rata protiv Bosne i Hercegovine rezultirao DUBOKOM PODJELOM bosanskohercegovačke države, a posebno njenog **društva**, te da rješenje problema leži u iznalaženju adekvatnog DRUŠTVENOG DOGOVORA koji će osigurati jednak stepen (ne)zadovoljstva bosanskohercegovačkih naroda i građana državnim okvirom kao konačnim izrazom njihove političke artikulacije.

Na tom putu ne smijemo gubiti iz vida riječi patrijarha srpskog Pavla, koji je u svom saopćenju za javnost, u ime Svetog arhijerejskog sinoda SPC-a, kazao: „Jedno je jasno: sve dok se ne sagledaju svi uzroci onoga zla koje se događa na našim prostorima, biće nemoguće pronaći puteve razrešenja i razuma naše zajedničke nesreće“ (Koljević II, 2008: 141).

Bibliografija

1. Bealay, Frank. The Blackwell Dictionary of Political Science. Oxford – Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd., 1999.
2. Beridan, Izet. Politika i sigurnost. Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2008.
3. Bieber, Florian. Bosna i Hercegovina poslije rata: Politički sistem u podijeljenom društvu. Sarajevo: Buybook, 2008.
4. Cikotić, Selmo. Sigurnosne perspektive Bosne i Hercegovine. Doktorska disertacija odbranjena na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu 2008. godine.
5. Cvitković, Ivan. Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini: Hrvati između nacionalnog i građanskog. Zagreb-Sarajevo: Synopsis, 2006.
6. Ćurak, Nerzuk. Obnova bosanskih utopija: politologija, politička filozofija i sociologija dejtonske države i društva. Sarajevo-Zagreb: Synopsis, 2006.
7. Dautović, Kenan. Prevencija konflikata u međunarodnim odnosima. Travnik: Preporod, 2007.
8. Doubt, Keith. Ur. Sociologija nakon Bosne. Sarajevo: Buybook, 2003.
9. Dujović, Jagoš. Osnovi ratne vještine. Sarajevo: DES, 2000.

10. Dujović Jagoš. Teorije strategije. Sarajevo: FPN, 2005.
 11. Fiamengo, Ante. Osnove opće sociologije, Zagreb: Narodne novine, 1989.
 12. Garner, A. Bryan. Black's law Dictionary. USA: Thompson West, 1990.
 13. Kasapović, Mirjana. Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država. Zagreb: Politička kultura, 2005.
 14. Kecmanović, Nenad. Nemoguća država Bosna i Hercegovina. Beograd: Filip Višnjić, 2007.
 15. Koljević, Nikola. Stvaranje Republike Srpske: Dnevnik 1993-1995. Knjiga I i II. Beograd: Službeni glasnik i Službeni glasnik RS, 2008.
 16. Mannecke, Martin i Markusen, Eric. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju i krivično djelo genocida. Ur. Jensen, L. B. Steven. Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2007. (str. 323-395).
 17. Prpić, Ivan et. al. Leksikon temeljnih pojmova politike: abeceda demokratije. Sarajevo: Fond „Otvoreno društvo“, 1994.
 18. Žiga, Jusuf i Đozić, Abid. Sociologija. Tuzla: „Off Set“, 2007.
- Konvencija UN–a o sprječavanju i izvršenju zločina genocida., 1. 3. 2009. www.preventgenocide.org
- The Balkans in Europe's Future. International Commission on the Balkans. Sofia, 2005.
- The Charter of the United Nations. 1.3.2005. www.un.org